

**Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky
a riešení čitateľskej gramotnosti**

Čo je PISA?

PISA – OECD začalo v roku 1997 realizovať štúdiu *Programme for International Student Assessment (PISA)*, ktorá bola reakciou na požiadavku porovnateľnosti výkonov žiakov rozličných krajín. PISA je založená na dynamickom modeli celoživotného vzdelávania, podľa ktorého sú nové poznatky a zručnosti žiakov potrebné pre ich úspešnú adaptáciu v neustále meniacom sa svete. PISA reprezentuje snahu zúčastnených krajín zistiť, ako sú 15-roční žiaci pripravení na riešenie situácií, s ktorými sa stretnú v živote v budúcnosti. Vek sledovaných žiakov bol určený vzhľadom na to, že vo väčšine krajín OECD končí povinná školská dochádzka v 15-tich rokoch žiakov. PISA sa zameriava na poznatky, ktoré budú dnešní 15-roční žiaci potrebovať v budúcnosti a usiluje sa zistiť, ako vedia žiaci použiť to, čo sa v škole naučili. Keďže PISA meria vedomosti, zručnosti a postoje žiakov už viac ako desať rokov, je z výsledkov meraní možné získať informácie o vývoji tejto problematiky (trendoch) v jednotlivých krajinách.

Pri interpretovaní výsledkov štúdie PISA je potrebné brať do úvahy, že testovanie PISA je uskutočnené na 15-ročných žiakoch, bez ohľadu na ročník a typ školy. Problémom pri interpretácii uvedených výsledkov môže byť napríklad aj to, že vo väčšine krajín dochádza k prvej výraznejšej selekcii práve okolo veku 15 rokov. Rozdiely medzi krajinami v porovnaní rozptylu viacerých indikátorov (napr. vo výsledkoch, ESCS, atď.) medzi školami a v rámci škôl môžu byť v niektorých prípadoch spôsobené aj tým, či k väčšej selekcii žiakov dochádza do veku 16 rokov (PISA to pokryje), alebo vo veku 16 rokov (PISA to nepokryje). To môže následne viesť k čiastočne skreslenej interpretácii výsledkov. Výsledky slovenských žiakov v šiestom cykle medzinárodnej štúdie PISA ukazujú pokračujúci trend znižovania výkonov v prírodovednej, matematickej a čitateľskej gramotnosti.

Vzhľadom na uvedené trendy Národný ústav certifikovaných meraní (NÚCEM) v rámci celoslovenských testovaní žiakov 5. a 9. ročníka základných škôl (Testovanie 5, Testovanie 9) a externej časti maturitnej skúšky (EČ MS) testuje aj úroveň čitateľskej gramotnosti v testoch zo slovenského jazyka a literatúry, maďarského jazyka a literatúry a slovenského jazyka a slovenskej literatúry (pre žiakov zo škôl s vyučovacím jazykom maďarským). V novembri 2015 bolo prvýkrát Testovanie 5 realizované celoplošne. Na Testovaní 5-2015, obdobne ako je tomu pri Testovaní 9, sa zúčastnili všetci žiaci 5. ročníka základných škôl okrem žiakov s mentálnym postihnutím. Uvedené testovania sa v súlade so ŠVP zameriavali na overovanie čitateľských kompetencií – prácu s informáciami, schopnosť žiakov interpretovať rôzne druhy súvislých a nesúvislých textov, schopnosť argumentovať. Úlohy v testoch neboli len typickými školskými úlohami, neoverovali len rozsah zapamätaných vedomostí, ale aj vyššie poznávacie schopnosti žiakov. Testy boli zostavené tak, aby overovali hĺbku vedomostí a zručností, schopnosť žiakov aplikovať poznatky či objavovať stratégie riešenia.

Popri testovaní čitateľskej gramotnosti v rámci celoslovenských testovaní a medzinárodných štúdií PISA, TIMSS a PIRLS NÚCEM v rámci národného projektu „Zvyšovanie kvality vzdelávania na základných a stredných školách s využitím elektronického testovania“, ktorý realizoval v období marec 2013 – december 2015, uskutočnil množstvo elektronických testovaní zo všeobecnovzdelávacích predmetov, oblastí a gramotností, v rámci nich aj elektronické testy z čitateľskej, matematickej, prírodovednej, finančnej a štatistickej gramotnosti pre vzdelávacie stupne ISCED 1, ISCED 2 a ISCED 3.

Tvorba úloh a testov pre čitateľskú gramotnosť prebiehala v súlade so ŠVP. Autormi testových úloh boli učitelia a odborníci z pedagogickej praxe, ktorí v rámci projektu absolvovali školenia zamerané na metodiku tvorby testových úloh a testov a na tvorbu elektronických testov v systéme e-Test. V rámci projektu bolo vytvorených vyše **60-tisíc autorských testových úloh**, z toho takmer **1 400 z čitateľskej gramotnosti**. Databáza úloh, ktoré sú sprístupňované učiteľom v systéme e-Test sa priebežne rozširuje o ďalšie úlohy.

NÚCEM v rámci udržateľnosti výstupov projektu naďalej prevádzkuje a aktívne využíva systém e-Test na tzv. školské testovania. Zároveň tento systém je prístupný pre učiteľov na učiteľské testovania, v rámci ktorých si učitelia môžu vytvárať vlastné učiteľské testy z úloh, ktoré sú v databáze systému. Školské testovania organizačne zabezpečuje NÚCEM a pre školy pripravil súbor elektronických testov z rôznych predmetov a gramotností, vrátane čitateľskej gramotnosti. So zámerom podporovať zvyšovanie úrovne čitateľskej, ale aj iných gramotností na Slovensku, NÚCEM v rámci svojej činnosti a realizácie vyššie spomínaného národného projektu pripravil a zverejnil na svojom webovom sídle publikácie so zameraním na čitateľskú gramotnosť. Publikácie sú prístupné v elektronickej forme na <http://www.etest.sk/publikacie/>.

Dáta z medzinárodných štúdií OECD PISA, TALIS a IEA TIMSS, PIRLS, ICILS sú zverejňované na webovom sídle NÚCEM v sekcii Medzinárodné merania http://www.nucem.sk/sk/medzinarodne_merania pre každú medzinárodnú štúdiu v časti Dokumenty v zložke „Dáta a informácie k analýzám“ pre každý cyklus osobitne. Napr.:

PISA: http://www.nucem.sk/sk/medzinarodne_merania/project/5#423

TALIS: http://www.nucem.sk/sk/medzinarodne_merania/project/6#426

TIMSS: http://www.nucem.sk/sk/medzinarodne_merania/project/8#446

PIRLS: http://www.nucem.sk/sk/medzinarodne_merania/project/7#436

ICILS: http://www.nucem.sk/sk/medzinarodne_merania/project/15#1096

Dáta sú zverejnené po ukončení cyklu, približne 1,5 roka po ukončení hlavného merania na severnej pologuli. Uvoľňujú sa spolu so zverejnením medzinárodnej správy štúdie. Dáta sú medzinárodnými centrami uvoľňované vo formáte SPSS, resp. SAS. NÚCEM na svojich stránkach zverejňuje dáta SR vo formáte SPSS.

Naposledy boli zverejnené dáta medzinárodnej štúdie PISA 2015 – december 2016 (matematická, **čitateľská** a prírodovedná gramotnosť), TIMSS 2015 – november 2016 (medzinárodná správa), január 2017 (dáta).

Na tomto mieste chceme upriamiť pozornosť aj na fakt, že **Štátna školská inšpekcia** (ŠŠI) vykonáva pravidelne na školách **komplexné inšpekcie** s cieľom zistiť stav a úroveň pedagogického riadenia, výchovno-vzdelávacieho procesu a podmienok výchovy a vzdelávania. Výchovno-vzdelávací proces sa kontroluje z hľadiska **rozvíjania kľúčových kompetencií** vo vyučovaní učiteľom i v učení sa žiakov hospitáciami, v rámci ktorých sa školskí inšpektori zároveň cielene sústreďujú aj na činnosti učiteľov súvisiace s rozvíjaním **čitateľskej gramotnosti** (ďalej ČG) žiakov.

Stav rozvíjania ČG sa sleduje v predmetoch všetkých vzdelávacích oblastí okrem oblasti zdravie a pohyb. **Cieľom** bolo kontrolovať, ako školy podporujú rozvoj ČG v jednotlivých vzdelávacích oblastiach (*predmetoch*), zhodnotiť účinnosť využitia metód a foriem práce v procese vyučovania a vytváranie predpokladov na zabezpečenie rozvíjania sledovaných kľúčových kompetencií. Z rozhovorov s riaditeľmi škôl vyplynulo, že školy mali najväčšie problémy s vypracovaním vlastnej stratégie a zadefinovaním konkrétnych cieľov rozvoja ČG.

Na základe zistení z jednotlivých hospitácií možno konštatovať, že popri prevažujúcich klasických formách práce s textom boli na vyučovacích hodinách zaradované aj úlohy rozvíjajúce ČG, vyžadujúce od žiakov schopnosti získavať informácie z textu, dopracovať sa k novým poznatkom a súčasne ich vedieť aj využívať.

Komplexnejšia bola čitateľská gramotnosť podporovaná na predmetoch patriacich do oblasti *jazyk a komunikácia* s akcentom na porozumenie, vystihnúť hlavnej myšlienky, sformulovanie obsahu, vyhľadávanie a spájanie základných informácií. Žiaci využili vytvorený priestor na jeho hlbšiu analýzu, úspešnejší sa javili pri prepojení obsahu s vlastnými skúsenosťami.

Medzi pozitívne zistenia, s ktorými sa ŠŠI na školách stretla patrí organizovanie mimovyučovacích aktivít a projektov zameraných na rozvoj čitateľskej gramotnosti, ako aj modernizovanie a dopĺňanie knižničného fondu či zriadenie čítární v školských knižniciach.

Pojem čitateľská gramotnosť

Pojem čitateľská gramotnosť sa spája funkčným charakterom čítania za účelom rýchleho získavania¹ a efektívneho spracovania informácií. Čitateľská gramotnosť sa prelína s ďalšími oblasťami gramotnosti (prírodovedná, matematická, informačná, sociálna a ďalšie), preto je jej rozvoj veľmi dôležitý pri osvojovaní zručností, rozvíjaní schopností a pri získavaní vedomostí v ďalších vzdelávacích oblastiach.

Viacero definícií čitateľskej gramotnosti stále vychádza z jej pôvodného chápania vo význame schopnosti čítať a písať; iné definície už tento spôsob ponímania dopĺňajú o ďalšie charakteristiky čitateľských zručností.

Štúdie gramotnosti PISA a PIRLS nazerajú na čítanie a písanie ako na súbor vedomostí a zručností, ktoré jedinec uplatňuje pri práci s rôznymi typmi textov. PIRLS² vymedzuje čitateľskú gramotnosť ako „schopnosť rozumieť formám písaného jazyka, ktoré vyžaduje spoločnosť a/alebo jednotlivci, a tieto formy používať. Mladí čitatelia môžu odvodzovať význam zo širokej škály textov. Čítajú, aby sa učili, aby sa zapojili do spoločenstva čitateľov, a čítajú tiež pre zábavu.“.

PISA³ presahuje svojou definíciou len dešifrovanie či porozumenie textu a zahŕňa do nej tiež pochopenie a následné použitie získaných informácií pre funkčné účely. Chápe teda čitateľskú gramotnosť ako „schopnosť porozumieť písanému textu, premýšľať o ňom a používať ho na dosiahnutie vlastných cieľov, na rozvíjanie vlastných vedomostí a potenciálu a na aktívnu účasť v spoločnosti“. Táto definícia PISA, zvyrazňujúca funkčnú a konštruktívnu povahu čítania, zohľadňuje práve také zložky čitateľskej gramotnosti, ktoré možno testovať a merať. Súčasne tiež rozlišuje **tri aspekty** čitateľskej gramotnosti, a to **získavanie informácií, vytváranie interpretácie a posúdenie textu**. Prvé dva aspekty zaistujú zručnosti, ktoré čitateľ uplatňuje pri práci so samotným textom, tretí aspekt vyžaduje predovšetkým znalosti, ktoré si žiak osvojil už predtým alebo v inom prostredí.

Súčasná definícia PISA a PIRLS zohľadňujú iba niektoré zložky čitateľskej gramotnosti, a to iba tie, ktoré možno testovať.

Hlavné testované oblasti štúdie OECD PISA:

rok 2000	rok 2003	rok 2006	rok 2009	rok 2012	rok 2015	rok 2018
čitateľská gramotnosť	matematická gramotnosť	prírodovedná gramotnosť	čitateľská gramotnosť	matematická gramotnosť	prírodovedná gramotnosť	čitateľská gramotnosť

¹ K. Šebesta uvádza **rýchlosť čítania** ako jeden zo zásadných faktorov, ktorý významne ovplyvňuje školskú úspešnosť žiakov. Pokiaľ žiak nie je schopný prečítať text dostatočne rýchlo, obracia svoju pozornosť inde. Autor uvádza ako ďalšie zásadné faktory **aktivitu a pozornosť** pri čítaní. (Šebesta, K. 1999. *Od jazyka ke komunikaci*. Praha: Karolinum.)

² Mullis, I. et al. 2004. *PIRLS 2006 Assessment Framework and Specifications*. Chestnut Hill, MA: Boston College.

³ OECD – Learning for Tomorrow's World: First Results from PISA 2003. OECD 2004b. Dostupné na: <http://www.pisa.oecd.org/dataoecd/1/60/34002216.pdf>.

Čitateľská gramotnosť však zahŕňa aj netestovateľné zložky, postojovú a hodnotovú rovinu, napríklad samotný vzťah k čítaniu. Preto bola niektorými bádateľmi vymedzená komplexnejšie – ako súbor vedomostí, zručností, schopností, postojov a hodnôt.

Čitateľská gramotnosť je v zmysle *Záverov Európskej rady o strategickom rámci európskej spolupráce v oblasti vzdelávania a odbornej prípravy („ET 2020“)*, Úr. vest. C 119, 28. 05. 2009 definovaná ako **„súhrnná schopnosť porozumieť formám písaného jazyka, tieto formy používať a premýšľať o nich s cieľom dosiahnuť osobné a sociálne naplnenie. To presahuje kognitívne zložky (t. j. dekodovanie slov a porozumenie textu) a ovplyvňuje ďalšie aspekty podporujúce schopnosť porozumieť písaným textom.“**. Pojem čitateľská gramotnosť výstižne glosuje Pierrová (1992)⁴, ktorá ju popisuje ako „vzťah, ktorý človek nadviaže s písaným slovom“.

Z hľadiska školského kontextu sa žiaci s náležitou úrovňou čitateľskej gramotnosti už naučili čítať a preukazujú plynulosť v „čítaní kvôli učeniu“. Ďalšiu etapu predstavujú tie procesy a aktivity v rámci vyučovania, ktoré postupne vedú žiakov k tomu, aby sa naučili dobre čítať a sústavne sa zlepšovali v tejto činnosti.

Čitateľská gramotnosť je podľa interpretácie viacerých autorov^{5, 6, 7, 8, 9} celoživotne sa rozvíjajúca vybavenosť človeka vedomosťami, zručnosťami, schopnosťami, postojmi a hodnotami potrebnými pre využívanie všetkých druhov textov v rozličných individuálnych i sociálnych kontextoch. Prelína sa v nej viacero rovín, z ktorých spomenieme napríklad:

- **vzťah k čítaniu**
Predpokladom pre rozvíjanie čitateľskej gramotnosti je potešenie z čítania a vnútorná potreba čítať.
- **doslovné porozumenie**
Čitateľská gramotnosť stavia na schopnosti dekodovať písané texty a vytvárať porozumenie na doslovej úrovni so zapojením doterajších znalostí a skúseností.
- **vyvodzovanie a hodnotenie**
Čitateľsky gramotný človek musí vedieť vyvodzovať z prečítaného textu závery a posudzovať (kriticky hodnotiť) texty z rôznych hľadísk vrátane sledovania autorových zámerov.
- **metakognícia**
Súčasťou čitateľskej gramotnosti je schopnosť a návyk seba regulácie, t. j. schopnosť reflektovať zámer vlastného čítania, v súlade s ním voliť texty a spôsob čítania, sledovať a vyhodnocovať vlastné porozumenie čítanému textu a zámerne voliť stratégie pre lepšie porozumenie, prekonávanie náročnosti obsahu i zložitosti vyjadrenia.
- **podeliť sa**
Čitateľsky gramotný človek je pripravený podeliť sa o svoje zážitky, porozumenie a pochopenie textu s ďalšími čitateľmi. Svoje pochopenie textu porovnáva s jeho spoločensky akceptovanými interpretáciami, všíma si zhody a premýšľa o rozdieloch.

⁴ Pierre, R., 1992. Savoir lire aujourd'hui: de la définition à l'évaluation du savoir-lire. In: J.Y. Boyer, J.P. Dionne et P. Raymond, eds. *Evaluer le savoir-lire*. Logiques: Montréal.

⁵ Murnane, R. J., & Levy, F. (1996): *Teaching the new basic skills: Principles for educating children to thrive in a changing economy*. New York, The Free Press.

⁶ Zápotočná, O. (2013): *Metakognitívne procesy v čítaní, učení a vzdelávaní*. Typi Universitatis Tyrnaviensis, spoločné pracovisko Trnavskej univerzity v Trnave a VEDY, vydavateľstva Slovenskej akadémie vied.

⁷ Anderson J. Q., Rainie L. (2012): *Millennials will benefit and suffer due to their hyperconnected lives*. Pew Research Center's Internet & American Life Project (February 29, 2012); pewinternet.org.

⁸ Gavora, P. – Morávková, Z.: Funkčná gramotnosť žiakov 3. a 4. ročníka ZŠ v modelových situáciách. *Slovenský jazyk a literatúra v škole*, 2001/2002, 48, č. 3 – 4, s. 84 – 90.

⁹ Hejsek, L. (2014): *Rozvoj čtenářské gramotnosti v procesu základního vzdělávání*. Disertační práce, UP v Olomouci, Olomouc, S. 274.

- **aplikácia**

Čitateľsky gramotný človek využíva čítanie na sebarozvoj, ako aj k vlastnému rozhodovaniu a konaniu a čítanie bohato zúročuje v celom svojom živote vo všetkých jeho dimenziách.

Keďže čitateľská gramotnosť sa považuje za **existenčnú a základnú kompetenciu** vzdelaného človeka, bez ktorej nemožno dosiahnuť všetky ďalšie kompetencie, na jej riešení je nevyhnutná participácia viacerých inštitúcií. Nároky na čitateľskú zručnosť sa stále zvyšujú a jednotlivci musia pracovať s textovými informáciami novými a komplikovanejšími spôsobmi. Len systematický prístup a spolupráca rozličných subjektov na národnej, regionálnej i lokálnej úrovni v tejto oblasti môže priniesť očakávané zlepšenie.

Potreba zvyšovania úrovne čitateľskej gramotnosti zasahuje všetky generácie – predškolákov, školákov, mládež, ľudí v produktívnom veku i seniorov, ako aj všetky oblasti (práca, voľný čas, kultúra, zdravotníctvo atď.) a tiež všetky prostredia – školu, rodinu, pracovné tímy. To si vyžaduje zabezpečenie podpory vo formálnom i neformálnom vzdelávaní. Vychádza sa z potrieb jednotlivcov a konkrétneho prostredia (kľúčovú úlohu tu zohrávajú knižnice).

Medzi nepriaznivé faktory, ktoré ohrozujú čítanie, patrí napríklad existencia fenoménu **bibliofóbie** alebo tzv. **a-gramotnosti** u žiakov a mládeže, ale i dospeléj populácie. Ide o rozhodnutie nečítať napriek schopnosti čítať – trvalá ľahostajnosť voči knihám a čítaniu, čo predstavuje úplne nový postoj ku knihám, ktoré predstavujú základnú zásobáreň civilizácie. Žiaci/deti/mládež/dospelí často uprednostňujú pred čítaním oveľa lákavejšiu zábavu (TV, internet, počítačové hry). U niektorých rodičov badať nedostatočný záujem, podporu a účasť na rozvíjaní čítania svojich detí. Mládež sa stáva tzv. funkčne či sekundárne negramotnou, čo môže vyústiť nielen ku zníženiu vzdelanosti a konkurencieschopnosti spoločnosti, resp. štátu, ale následne tiež k ohrozeniu demokracie (ľudia sú napríklad viac ovplyvňovaní manipuláciou, reklamou či populistickými kampaňami). Ak mladí ľudia nečítajú, uzatvárajú sa pred verejnými problémami. Bez toho, aby sa vyformovali v mladšom veku, nemôžu v dospelosti plnohodnotne fungovať. Čítanie a učenie musia vstúpiť do ich života aj vo voľnom čase, z ich vlastnej iniciatívy.

„Kríza čítania“, ako na to už poukázala citovaná národná stratégia, ktorú vypracovalo ministerstvo školstva, si vyžaduje participáciu viacerých subjektov. Hlavným cieľom je vytvoriť funkčný a kooperujúci systém formálneho vzdelávania s prepojením na neformálne vzdelávanie, a to od predškolského veku až po dospelú populáciu vrátane seniorov. Celkom výnimočné postavenie patrí v tomto smere Ministerstvu kultúry Slovenskej republiky. V oblasti kultúry sa riešil na národnej úrovni posilňovaním prirodzeného vzťahu k literatúre; dotáciou literatúry a podporou projektov inštitúcií, ktoré sa danej oblasti venovali (knižnice, občianske združenia). Napokon, rezort kultúry má starostlivosť o literatúru priamo vo svojej kompetencii. Nebol však vytvorený koncept, ktorý by na národnej úrovni nastavil dlhodobé pozitívne smerovanie a vytvoril kontinuitu. Je potrebné hľadať princípy a mechanizmy, ktoré by pomohli krízovú situáciu v kultúre čítania stabilizovať a riešiť. Oprieť sa môžeme aj o osvedčené piliere: napríklad už fungujúce kultúrne a vzdelávacie inštitúcie, dlhodobé kultúrne a vzdelávacie iniciatívy.

Rizikové faktory „modernizácie“ života ako negatívny vplyv pri získavaní čitateľských kompetencií (problematická Generation Google)

Ako *Generation Google* sa označuje mladšia generácia (narodení po roku 1993), ktorá si prakticky vôbec nepamätá dobu bez počítačov, internetu a vyhľadávača Google, ktorý sa online objavil v roku 1998. Práve tejto generácii sa dnes pripisujú zvláštne schopnosti a zručnosti pri využívaní informačnej a komunikačnej techniky. Vedci z British Library

v Londýne¹⁰ si položili otázku, či ide o pravdivé tvrdenia, keďže sa neustále objavujú v komentároch rozličných médií ako zaručene vierohodné fakty. J. Q. Anderson a L. Rainie preskúmali relevantnú literatúru, zbierali a triedili najčastejšie výroky o *Generation Google* a konfrontovali ich s tým, čo je skutočne známe na základe vedeckých výskumov. Potom ešte skúmali to, čo dosiaľ neskúmal nikto, totiž správanie užívateľov katalógov londýnskej knižnice pri vyhľadávaní informácií, a to v závislosti na ich veku.

V prvom rade sa zistilo, že *Generation Google* rozhodne **nepoužíva internet iba na vyhľadávanie informácií, či dokonca na učenie**, ako sa to často naivne predpokladá. **Najčastejšie ho používa na komunikáciu s priateľmi, sťahovanie hudby a hier – teda na zábavu.** Citovaní autori dôkladne preverili vedeckú literatúru o správaní sa mladých ľudí pri vyhľadávaní informácií a zistili, že sa nemožno domnievať, žeby boli v tomto smere odborne spôsobilejší alebo kreatívnejší. Prejavuje sa u nich nielen **výrazný sklon k povrchnosti**, ba dokonca **neschopnosť vyhodnotiť významnosť rozličných prameňov**; často **nedokážu rozlišovať medzi autoritou dobrých prameňov (napríklad vedeckých štúdií) a zlých prameňov (nepodložených názorov)**. Kvalitu prameňov hodnotia „pokiaľ vôbec, tak len povrchné“ a nie sú fakticky „schopní, by ani ochotní pramene informácií hodnotiť“ konštatujú J. Q. Anderson a L. Rainie a dodávajú, že „k fundovanému vyhľadávaniu na sieti človek potrebuje kvalitné základné vzdelanie a predovšetkým už isté predbežné znalosti z príslušného odboru. Kto však naopak o nejakom odbore ešte nevie vôbec nič, ten ani s pomocou Googlu nezmúdre. Tieto vedomosti človeku žiadny vodičský preukaz na internet ani žiadne mediálne kompetencie nenahradia. Preto je nezmyselné tvrdiť, že našu pamäť pre vecné vedomosti možno nahradiť znalosťou hyperlinkov a URL. Tieto nevytvoria žiadne súvislé vzdelanie a nehodia sa ani ako filter“. Autori predmetnej štúdie pokladajú za výstižnejšie charakterizovať *Generation Google* ako generáciu „Ctrl+C“ a Ctrl+V“. V tomto názore ich utvrdzuje množstvo referátov, seminárnych či diplomových prác sťahovaných z internetu. Hĺbkou duševnej práce, ktorá sa nevyhnutne spája s učením, nahradila **digitálna povrchnosť**.

Národná stratégia na podporu čítania v rezorte školstva

Výsledky medzinárodného výskumu PISA sa pre Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky stali prioritou vzdelávacej politiky. Za účelom zlepšiť postavenie Slovenska v štúdiu PISA, pripravilo Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky (ďalej aj „ministerstvo školstva“) materiál **„Návrh odporúčaní na zlepšenie výsledkov žiakov v medzinárodnom meraní žiakov OECD – štúdiu PISA“**, ktorý bol **v marci 2014** schválený vo Výbore Národnej rady Slovenskej republiky pre vzdelávanie, vedu, mládež a šport. Uznesením Výboru Národnej rady Slovenskej republiky pre vzdelávanie, vedu, mládež a šport č. 134 z 11. júna 2014 bola ministrom školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky určená úloha predložiť vecný a časový plán opatrení na zlepšenie výsledkov žiakov v medzinárodnom meraní žiakov OECD – štúdiu PISA.

MŠVVaŠ SR predložilo **koncom roka 2015** do Výboru Národnej rady Slovenskej republiky pre vzdelávanie, vedu, mládež a šport *Národnú stratégiu zvyšovania úrovne a kontinuálneho rozvíjania čitateľskej gramotnosti* (ďalej len „národná stratégia“), ktorá obsahuje okrem iného aj rozličné taktické iniciatívy na dosiahnutie predmetného strategického cieľa. Národná stratégia obsahuje údaje o strategických partneroch, vymedzuje základné princípy, prináša SWOT analýzu, zdôrazňuje hlavné oblasti intervencie a odporúčania, ciele a iniciatívy na dosiahnutie strategického cieľa.

¹⁰ Anderson J. Q., Rainie L. (2012): *Millennials will benefit and suffer due to their hyperconnected lives*. Pew Research Center's Internet & American Life Project (February 29, 2012); pewinternet.org.

Ministerstvo vyhlásilo ako jeden zo špecifických cieľov **v školskom roku 2016/2017 Rok čitateľskej gramotnosti**, ktorý vyplynul priamo z národnej stratégie. Rok čitateľskej gramotnosti sa nesie pod heslom „Myslenie je pohyb“.

V jeho rámci sa uskutočňujú rozličné aktivity, ktoré sú zverejnené na webovom sídle rezortu školstva. Pri príležitosti Roka čitateľskej gramotnosti vyhlásil Peter Plavčan, minister školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky, dňa **08. 11. 2016** „**Čitateľskú súťaž pre žiakov základných škôl**“, ktorú rezort školstva úspešne realizoval v spolupráci s VEDOU, vydavateľstvom SAV. Celkovo sa do čitateľskej súťaže zapojilo takmer tisíc žiakov z viac ako 700 škôl..

Metodické materiály a účinné formy v školstve

Metodicko-pedagogické centrum (MPC) v Bratislave (ide o priamo riadenú organizáciu Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky) pripravilo **súbor akreditovaných vzdelávacích programov** (pozri prílohu č. 1) zameraných na rozvoj čítania s porozumením určených pre učiteľov bez obmedzenia vyučovacieho predmetu, teda pre školské kolektívy, ale aj pre skupiny učiteľov s určitou aprobáciou (napr. slovenský jazyk a literatúra, dejepis, etická výchova, občianska náuka, náboženstvo) v rámci jedného akreditovaného vzdelávacieho programu (ďalej len „AVP“). MPC tiež pripravilo **nové vzdelávacie programy zamerané na rozvoj čítania s porozumením** pre kategóriu pedagogických zamestnancov vychovávateľ. Zabezpečilo šírenie **už existujúcich metodických materiálov** pre učiteľov zameraných na predmetnú oblasť – učebné zdroje k jednotlivým akreditovaným vzdelávacím programom. MPC ďalej pripravilo **súťaže učiteľov v tvorbe metodických materiálov** s predmetným zameraním (napríklad: Didaktická analýza vyučovacej hodiny) Tvorba OPS (Odborná pedagogická skúsenosť) – realizácia aktivity je overená v rámci predchádzajúceho projektu PKR, ktorý MPC uskutočnil v rokoch 2009 – 2015. Napokon dávame do pozornosti aj **metodické materiály**, ktoré MPC vytvoril pre vedúcich pedagogických zamestnancov. Súčasne tiež zabezpečil ich distribúciu v rámci funkčného vzdelávania.

V roku 2015 vydalo pre vedúcich pedagogických zamestnancov (PZ) a odborných zamestnancov (OZ) **zborník príspevkov** pod názvom *Vedenie školy ako koordinátor rozvoja čitateľskej gramotnosti*, ktorý je dostupný na webovom sídle MPC:

http://www.mpcedu.sk/library/files/zbornik_rp_mpc_ba_cg_nitra_2015_6102016.pdf.

Podrobnejšie údaje o akreditovaných vzdelávacích programoch zameraných na aktualizáciu a zdokonaľovanie kompetencií pedagogických zamestnancov v oblasti rozvoja čitateľskej gramotnosti žiakov pre pedagogických a nepedagogických zamestnancov škôl a školských zariadení sú zverejnené na webovom sídle MPC.

Štátny pedagogický ústav (ŠPÚ) ako priamo riadená organizácia MŠVVaŠ SR má vo svojej kompetencii tvorbu štátneho vzdelávacieho programu. Z obsahového a koncepčného hľadiska štátny vzdelávací program (ďalej len ŠVP) pre ISCED 1 až ISCED 3 od roku 2008 na základe výsledkov národných a medzinárodných meraní zohľadňuje dôležitosť **rozvíjať a podporovať čitateľskú gramotnosť**.

Táto skutočnosť bola podporená aj v rámci inovácie ŠVP, ktorá sa realizovala od roku 2012. Na začiatku roku 2015 boli schválené inovované štátne vzdelávacie programy:

- [inovovaný Štátny vzdelávací program pre materské školy](#),
- [inovovaný Štátny vzdelávací program pre 1. stupeň základných škôl](#),
- [inovovaný štátny vzdelávací program pre 2. stupeň základných škôl](#),
- [inovovaný Štátny vzdelávací program pre základné umelecké školy](#),
- [inovovaný Štátny vzdelávací program pre gymnáziá so štvorročným a päťročným vzdelávacím programom](#),
- [inovovaný Štátny vzdelávací program pre gymnáziá s osemročným vzdelávacím programom](#).

Cieľom inovácie bola zmena na úrovni cieľov a posun od obsahového k výkonovému štandardu. Z hľadiska podpory rozvoja čitateľskej gramotnosti bol v rámci všeobecných cieľov výchovy a vzdelávania stanovený cieľ:

- „vytvárať u žiakov základy gramotností prostredníctvom rozvíjania kľúčových kompetencií.“¹¹

Zásadný význam však tento cieľ nadobudol až v rámci špecifických cieľov a stanovených výkonov na úrovni jednotlivých predmetov. Jednoznačné stanovenie vzdelávacieho štandardu so svojou výkonovou zložkou, ku ktorej bol veľmi citlivo priradený vzdelávací obsahový má viesť k dominovaniu činnostnej zložky, ktorá má priniesť nasmerovanie edukačného procesu na rozvoj kompetencií žiaka. Táto myšlienka sa etablovala v rámci všetkých vyučovacích predmetov. Podpora čitateľskej gramotnosti je implicitne vďaka všeobecnému cieľu prítomná vo všetkých inovovaných vzdelávacích štandardoch, keďže porozumenie učebnému textu je základom učenia sa žiaka.

Primárne je čitateľská gramotnosť v inovovaných vzdelávacích štandardoch podporená nadobúdaním kompetencie čítanie s porozumením, ktorá je súčasťou súboru spôsobilostí rozvíjaných vo vyučovacích predmetoch:

- slovenský jazyk a literatúra;
slovenský jazyk a slovenská literatúra;
maďarský jazyk a literatúra;
ukrajinský jazyk a literatúra;
rusínsky jazyk a literatúra;
- sekundárne je podporená aj vo vyučovaní ostatných predmetov.

Inovácia ŠVP umožnila, aby kompetencie uvádzané v rámci jednotlivých vyučovacích predmetov vzdelávacej oblasti Jazyk a komunikácia boli upravené tak, aby bola umožnená jednoduchšia implementácia v rámci školských vzdelávacích programov.

Úloha vyučovacieho predmetu slovenský jazyk a literatúra je v súvislosti s rozvojom čitateľskej gramotnosti kľúčovou, pretože práve v rámci tohto vyučovacieho predmetu žiak nadobúda základné čitateľské návyky a zručnosti počnúc alfabézáciou, schopnosťou interpretovať literárny text a končiac metainterpretáciou a hodnotením. Túto koncepciu zohľadňuje aj inovovaný vzdelávací štandard pre slovenský jazyk a literatúru od 1. stupňa základnej školy až po strednú školu.

Vyučovací predmet slovenský jazyk a literatúra je tvorený dvoma vzájomne sa dopĺňajúcimi zložkami (jazyková a literárna zložka). V rámci oboch zložiek inovovaný vzdelávací štandard podporuje čítanie s porozumením. V jazykovej zložke sú podporené texty zo všetkých jazykových štýlov. V literárnej zložke je primárne podporená práca s umeleckým, resp. s odborným textom¹².

V rámci 1. stupňa základnej školy inovovaný vzdelávací štandard stanovuje postupné nadobúdanie kompetencie čítať s porozumením. Základnou požiadavkou je dosiahnutie určitej úrovne kvality techniky čítania. Postupne na základe individuálnych schopností žiakov sa žiaci zdokonaľujú aj v čítaní s porozumením, ktoré v sebe zahŕňa, napríklad obsahovú analýzu textu, identifikáciu informácií priamo uvedených v texte, priamo aj nepriamo.

¹¹ Štátny vzdelávací program - primárne vzdelávanie – 1. stupeň základnej školy, Bratislava : ŠPÚ, 2015. s. 4.
http://www.statpedu.sk/files/documents/inovovany_statny_vzdelavaci_program/zs/1_stupen/svp_p_v_2015.pdf
[cit. 2015-08-24].

¹² Slovenský jazyk a literatúra – primárne vzdelávanie. Bratislava : ŠPÚ, 2015, s. 2 – 6.
http://www.statpedu.sk/files/documents/inovovany_statny_vzdelavaci_program/zs/1_stupen/jazyk_a_komunikacia/sjl_pv_2014.pdf [cit. 2015-08-24].

Dominantnosť práce s textom na úrovni recepcie, ale aj tvorby, podporuje aj štruktúra inovovaného vzdelávacieho štandardu, kde je základným prvkom výkonového štandardu aplikačný kontext. Táto skutočnosť platí ako pre jazykovú, tak pre literárnu zložku, keďže v rámci inovácie došlo k zjednoteniu štruktúry vzdelávacích štandardov slovenského jazyka a literatúry pre 2. stupeň ZŠ a gymnáziá.¹³ Aplikačný kontext tvoria jednotlivé slohové a literárne žánre stanovené v obsahovom štandarde. V rámci kompetencie čítanie s porozumením predstavuje textová zložka priestor na analýzu, t. j. priestor pre rozvoj čitateľských a interpretačných kompetencií, vyvodzovanie, utvrdzovanie jednotlivých pojmov a nadobúdanie predmetových kompetencií.

Inovácia okrem zmeny štruktúry dokumentu a dôrazu na činnostnú zložku umožnila lepšie špecifikovať jednotlivé predmetové kompetencie. V základnej škole sa v jazykovej zložke v rámci čítania s porozumením jednoznačnejšie špecifikovali kompetencie:

- zamerať svoje čítanie podľa potreby,
- pochopiť obsah textu,
- pochopiť kompozíciu textu,
- pochopiť gramatickú formu textu.

V gymnaziálnom štúdiu zostáva aj naďalej stanovená kompetencia:

- vedieť komunikovať adekvátne komunikačnej situácii, v rámci ktorej je podporená kompetencia – čítať s porozumením súvislé aj nesúvislé texty.¹⁴

Z hľadiska inovácií jednotlivých vzdelávacích štandardov z predmetu slovenský jazyk a literatúra pre základnú školu a gymnáziá sa najväčšie zmeny z hľadiska čítania s porozumením týkajú literárnej zložky. Ako na 2. stupni základnej školy, tak na gymnáziu sa súčasťou výkonového štandardu stali čitateľské kompetencie. V súčasne platných vzdelávacích štandardoch tieto kompetencie nie sú súčasťou výkonového štandardu.

V rámci literárnej zložky boli pre druhý stupeň ZŠ stanovené tieto kompetencie, ktoré priamo súvisia s podporou čítania s porozumením:

- nahlas a plynule čítať umelecký alebo náučný text,
- rešpektovať rytmickú usporiadanosť básnického textu,
- čítať text postavy dramatického diela pri spoločnom dramatizovanom čítaní,
- modulovať hlas podľa zmyslu textu,
- zapamätať si potrebné fakty a definície a vedieť demonštrovať ich znalosť,
- vysvetliť podstatu osvojených javov a vzťahov medzi nimi,
- usporiadať známe javy do tried,
- aplikovať literárnovedné vedomosti na literárne texty s analogickou štruktúrou,
- analyzovať umelecký text po štylisticko-lexikálnej a kompozičnej stránke a určiť funkciu jednotlivých prvkov pre celkové vyznenie diela,
- sformulovať vlastné hodnotenie diela a podložiť svoje stanovisko argumentmi,
- vedieť získať informácie z knižných a elektronických zdrojov.

Pre gymnáziá boli v súvislosti s čítaním s porozumením stanovené nasledujúce kompetencie:

- technika čítania a verejná prezentácia textu,
- pamäťové, klasifikačné a aplikačné kompetencie,
- analytické a interpretačné kompetencie.

Súčasne platný vzdelávací štandard podporuje tieto kompetencie na úrovni výkonu. Inovácia v rámci zmeny štruktúry dokumentu umožnila posilnenie činnostne zameraného princípu.

¹³ V rámci 1. stupňa ZŠ sú jednotlivé slohové a literárne žánre súčasťou obsahovej časti výkonového štandardu.

¹⁴ Slovenský jazyk a literatúra – gymnázium so štvorročným a päťročným vzdelávacím programom, Bratislava : ŠPÚ, 2015. s. 2.

http://www.statpedu.sk/files/documents/inovovany_statny_vzdelavaci_program/gymnazia/4_rocne/jazyk_a_%20komunikacia/slovensky_jazyk_a_literatura_g_4_5_r.pdf [cit. 2015-08-24].

Uvedené kompetencie sú štruktúrujúcim prvkom výkonu, z čoho vyplýva podpora čítania s porozumením v rámci inovovaných štandardov od úrovne cieľov až po jednotlivé výkony.

Na základe uvedeného môžeme konštatovať, že v rámci inovácie vzdelávacích štandardov zo slovenského jazyka a literatúry dochádza k zvýšenej podpore čítania s porozumením. Obe zložky predmetu reflektujú danú kompetenciu, pričom zohľadňujú rôznorodosť textov (umelecký a vecný, súvislý a nesúvislý text), s ktorými sa žiak stretáva v školskom a mimoškolskom prostredí. V rámci inovácie túto skutočnosť umožnilo zachovanie základnej myšlienky vyučovania slovenského jazyka a literatúry, ktorou je odklon od výkladu a naň zo strany žiaka nadväzujúceho memorovania. Inovovaný vzdelávací štandard si tak stále zachováva cieľ z roku 2008, ktorým je obsahovo pochopiť, štruktúrne analyzovať, významovo interpretovať, esteticky prežiť a zhodnotiť text¹⁵, pričom jednotlivé činnosti sú závislé od žánru čítaného textu.

V rámci efektívnejšej implementácie iŠVP pre primárne, nižšie a vyššie stredné vzdelávanie poskytol ŠPÚ metodickú podporu školám formou odborných seminárov pre učiteľov, riaditeľov ZŠ a SŠ a odborných zamestnancov PRO, ktoré sa konali vo všetkých regiónoch Slovenska. Odborné semináre sa venovali problematike implementácie iŠVP do výchovno-vzdelávacieho procesu (iŠkVP), zmenám v obsahovom a výkonovom štandarde jednotlivých vyučovacích predmetov, tvorbe TVVP v ŠkVP.

ŠPÚ pripravil metodické príručky k inovovaným obsahovým a výkonovým štandardom z jednotlivých vzdelávacích oblastí. Metodické príručky sú zverejnené na webovom sídle ŠPÚ – www.statpedu.sk.

ŠPÚ vypracoval metodické listy z jednotlivých vyučovacích predmetov. Cieľom metodických listov je poskytnúť metodickú pomoc pre učiteľov a prakticky im ukázať, ako sa položky z výkonových a obsahových štandardov môžu premietnuť do aktivít na hodine. Metodické listy obsahujú aj konkrétne zadania úloh, môžu slúžiť aj ako vzor a podpora pre tých učiteľov, ktorí si chcú overiť funkčnosť naformulovaných čiastkových cieľov vyučovania a ich prepojenie so vzdelávacími štandardmi z jednotlivých vyučovacích predmetov. Metodické listy sú dostupné na webovom sídle ŠPÚ – www.statpedu.sk.

Štátny inštitút odborného vzdelávania (ŠIOV) zabezpečoval **podporu funkčnej gramotnosti** žiakov základných škôl. ŠIOV má akreditované vzdelávacie programy **inovačného kontinuálneho vzdelávania** s platnosťou do 31.12. 2018, ktoré sú určené učiteľom predmetov vzdelávacej oblasti **Človek a príroda** a **Človek a svet práce** zamerané na získanie a rozvoj kompetencií potrebných na uplatňovanie cielených vyučovacích stratégií vedúcich k úspešnému učeniu v predmetoch fyzika, chémia, biológia a technika so zameraním na rozvoj čitateľskej gramotnosti v týchto predmetoch.

Čitateľská gramotnosť ako základný pedagogický a kultúrny fenomén

Pracovný tím súčasnej Katedry školskej pedagogiky PdF TU v Trnave sa ako jediné pracovisko na Slovensku dlhodobo, intenzívne a systematicky venuje tematike čitateľskej gramotnosti ako základnému pedagogickému a kultúrnemu fenoménu. Na svojom vedeckom konte má množstvo riešených medzinárodných a národných vedeckých projektov, koncepčných výstupov aplikovaných v študijných programoch, vedeckých monografiách, štúdiách, učebniciach a študijných materiáloch k danej téme, programov rozvoja gramotnosti aplikovaných najmä v ranom vzdelávaní.

Výstupy pracoviska sa stali vzorovými programami pre zmeny v študijných programoch učiteľov predškolského a primárneho vzdelávania na väčšine pedagogických fakúlt v Slovenskej i Českej republike, autorské výstupy sa súčasne stali **študijnými materiálmi pre oblasť rozvoja čitateľskej gramotnosti na celonárodnej úrovni**.

¹⁵ KOLEKTÍV AUTOROV. *Návrh kurikulárnej transformácie predmetu slovenský jazyk a literatúra*. Bratislava : Štátny pedagogický ústav, 2007. s. 34.

Modernú koncepciu rozvoja čitateľskej gramotnosti rozvíjanú na danom pracovisku autori uplatnili **v novom Štátnom vzdelávacom programe pre predprimárne vzdelávanie** (2016), ktorý vznikol pod gesciou práve tohto pracoviska. Koncepcia sa opiera o dlhodobú originálnu medzinárodne akceptovanú vedeckú a výskumnú prácu členov tímu a nadväzuje na ďalší vývoj **koncepčných, metodických a ďalších podporných materiálov**, aby sa úspešne presadzovala v praxi predškolského i následného primárneho vzdelávania.

z podkladov MŠVVaŠ SR
Dr. Alena Erdziaková